

- идеи божественного совершенства в средневековой мусульманской культуре, которая в своей основе представлена единством этического и эстетического с приоритетом этического начала;
- теоретических разработок противоречия этического и эстетического в философских воззрениях русских, западных и казахских мыслителей [2, С.95].

Для нас важно понимать, что М.Ж.Копеев, С.Торайгыров и Ж.Аймаутов не разрабатывали теорию этического и эстетического, а «их интерес к данному вопросу связан со стремлением разрешить проблему целостности, гармонии духовного бытия человека». Как полагает ученый, обусловлено это одной из определяющих доктрин казахской мысли - представлением о гармонии. В миросозерцании казахов нравственное и эстетическое отождествлены, когда их взаимопроникновение ориентировано на сохранение гармонии мира: эстетическое есть созерцание, созерцание есть этическое. Далее в названном научном труде раскрывается взаимосвязь этического и эстетического, представленная как содержание и форма, духовность и телесность, соответственно. При этом отмечается фактор совпадения отрицательных и положительных ценностных направленностей. В размышлениях Ибн Сины, Аль-Фараби и других мыслителей автор указывает на момент противоречия формы и содержания, в котором приоритетное значение имеет внутренняя духовная красота человека.

Таким образом, в человеке, взятом в его многообразных связях с конкретно-исторической социальной действительностью, нравственное и эстетическое выступают сторонами единого целого. Именно в самом человеке и следует искать реальную основу как «согласия», так и «разногласия» в отношениях этического и эстетического. Преодоление противоречий, искажающих смысл этического и эстетического, возможно лишь на основе практической реализации педагогической идеи всестороннего, целостного, гармонического развития личности.

Список использованных источников

1. Ахметова З.Р. Формирование профессиональной готовности будущих учителей к эстетическому воспитанию школьников. Автореф. дисс... канд. пед. наук - Алматы, 1995.- 21с.
2. Ахметова Г.Г. Взаимосвязь этического и эстетического в творчестве казахских мыслителей М.Ж.Копеева, С.Торайгырова и Ж.Аймаутова. Дисс. ... канд. филос. наук. – Алматы, 2013. – 163 с.
3. Каган М.С. Философия культуры. – СПб: Петрополис, 1996. – 416 с.
4. Карибжанова В.П. Педагогические основы взаимосвязи нравственного и экологического воспитания младших школьников. Автореф. дисс... канд. пед. наук. - Алматы, 2001. - 43с.
5. Лармин О.В. Эстетическое развитие и воспитание молодежи. – М., 1978. –109 с.
6. Лихачев Б.Т. Педагогика. – М.: Прометей, 1998. – 464 с.
7. Маркарян Э.С. Очерки теории культуры. – М.: Мысль, 1983. – 284 с.
8. Новожилова М.В. Управление процессом нравственного воспитания учащихся. Дисс... канд. пед. наук. - Тараз, 1987. - 126 с.
9. Нурланова К. Эстетика художественной культуры казахского народа. – А-А.: Наука, 1987. – 176 с.
10. Стыбаева А.Ш. Формирование нравственно-профессиональных качеств будущего учителя. Дисс... канд. пед. наук. - Алматы, 1999.-152 с.
11. Праздников О.А. Единство нравственного и эстетического в искусстве // Искусство в системе культуры / Под ред. М.С. Кагана. – Л.: Наука, 1987. – с.71-75.

УДК37 373.24

Айтжанова Р. М., Жетписбаева Г. Ж.
 Карагандинский университет имени академика Е.А.Букетова
 Казахстан, г. Караганда E-mail: gulzira.zhetpisbaeva@mail.ru

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ДАМУЫНДАҒЫ ОЙЫННЫҢ РӨЛІ

Аннотация. Баланың дамуы мен тәрбиесінде үлкен рөл ойынға жатады. Бұл мектеп жасына дейінгі баланың жеке басын, оның моральдық-еріктік қасиеттерін қалыптастырудың тиімді құралы, яғни ойын қоғаммен әсер ету қажеттілігін жүзеге асырады. Дұрыс таңдалған ойындар баланың жеке басының маңызды қасиеттерін дамытуға ықпал етеді. Көп жағдайда ойынға қатысу баланың өз қалауы бойынша, оның ойын процесіне деген қызығушылығының, қуануының нәтижесінде пайда болады, сондықтан оларға қатысу «еріктілік принципіне» негізделген. Осылайша, бұл мақаланың

мақсаты - мектеп жасына дейінгі балалардың дамуындағы ойындардың рөлін зерттеу. Мақала нысаны - ойындардың мектеп жасына дейінгі балалардың дамуына әсер ету процесі.

Кілт сөздер: мектеп жасына дейінгі балалар; ойындар; рөл; даму; технология; сана.

Аннотация. Игра играет важную роль в развитии и воспитании ребенка. Это эффективное средство формирования личности дошкольника, его нравственно-волевых качеств, то есть игра реализует потребность во взаимодействии с социумом. Правильно подобранные игры способствуют развитию важных качеств личности ребенка. В большинстве случаев участие в играх происходит по собственному желанию ребенка, в результате его заинтересованности и получения удовольствия от игрового процесса, поэтому участие в них строится на «принципе добровольности». Таким образом, целью данной статьи является изучение роли игр в развитии детей дошкольного возраста. Предметом статьи является процесс влияния игр на развитие детей дошкольного возраста

Ключевые слова: дошкольники; игры; роль; развитие; технология; сознание.

Annotation. Play an important role in the development and upbringing of a child. This is an effective means of shaping the personality of a preschooler, his moral and volitional qualities, that is, the game realizes the need for interaction with society. Properly selected games contribute to the development of important personality traits of the child. In most cases, participation in games occurs at the child's own will, as a result of his interest and enjoyment of the gaming process, so participation in them is based on the "principle of voluntariness". Thus, the purpose of this article is to study the role of games in the development of preschool children. The subject of the article is the process of influence of games on the development of preschool children

Key words: preschool children games; role; development; technology; consciousness.

Бүгінгі таңда қазіргі тәрбиешілердің және мұғалімдерінің алдында балалардың әлеуметтік, шығармашылық, эмоционалдық салаларын қалыптастыру мәселесі тұр. Осы мәселелерді шешудің негізгі әдістерінің бірі - ойын. Сондықтан мектеп жасына дейінгі балалардың санасының дамуына жағдай жасау қажет. Ойындар мектеп жасына дейінгі балаларда шыдамдылық, ептілік, төзімділік сияқты қасиеттерді қалыптастыруға мүмкіндік береді. Ойын барысында проблемалық жағдайлардың шешімін табу қабілеті, шығармашылық іс-әрекет дағдылары да миды.

Ойын арқылы адамның психикалық өмірінің барлық аспектілері баланың өзіне алатын рөлдерінде пайда болады және сол арқылы қалыптасады. Мектеп жасына дейінгі балаларда мектепте оқуға қажетті қасиеттер белгілі бір дәрежеде қалыптасады, яғни бұл оқуға дайындықты анықтайды. Н.М. Мейрамовтың зерттеулеріне сәйкес, баланың келесі табиғи қажеттіліктері ерте жаста көрінеді:

- танымдық (жаңа нәрселерді білуге деген ұмтылыс);
- көркемдік (сурет салу немесе бояу);
- музыкалық (музыка тыңдау, ән айту, билеу) және т. б. [1]

Осы қажеттіліктердің барлығы ойын әрекеттері арқылы қанағаттандырылуы қажет. Дұрыс мінез-құлықтың мәнін, адамдар арасындағы қарым-қатынастың толерантты принциптерін, жоғары моральдық әрекеттерді ойын жағдайында дәл түсіндіруге болады. Бұл балалардың бір рет басынан өткерген оқиғаларды бірнеше рет бастан кешіре алатындығына байланысты. Осылайша, баланың дамуында ойын жағдайлары ерекше орын алады. Мысалы, серуеннен оралғанда, мектепке жасына дейінгі балаларға тәрбиеші: «саусақтарымызды санап көрейік, олардың бәрі орнында ма?» - деп сұрай алады. Балалар тәрбиешіге қарап, оған еліктей отырып, қолдарын жұдырықтарына қысады, содан кейін саусақтарын кезекпен соза бастайды, тәрбиешіден кейін қайталайды – «Бір, екі, үш.. он». Балалар үшін бұл ойын, өйткені олар құмарлықпен санайды, сондай-ақ бұл оқыту, өйткені қысқа уақыттан кейін олар оған дейін санауды үйренеді. Сонымен қатар, моториканы дамыту, өйткені қозғалыстар өте күрделі және бастапқыда қиын, содан кейін жеңілірек және оңайлау болады [2].

Ойында баланың болашақ іс-әрекеті көрінеді, ол біраз уақыттан кейін нақты мінез-құлыққа қабілетті болатын әрекеттер жүзеге асыра бастайды. Ойын әрекеті нәтижесінде ойдан шығарылған жағдай туындайтын етіп құрылады. Ойынның қарапайым функциялары пәндік әрекеттерде дайындалады. Ойынның алғы сөзі - қабілет, тақырыптың кейбір функцияларын басқаларға беру. Ойдан шығарылған жағдайда ойнау балаларды ситуациялық байланыстан босатады. Ойында бала тікелей тәжірибе ғана емес, танымды қажет ететін жағдайда әрекет етуге үйренеді. Ойлап тапқан жағдайдағы әрекет - баланың затты немесе нақты мәндерді қабылдауды ғана емес, жағдайдың мағынасын, оның әрекетін басқаруды үйренуіне әкеледі.

Ойын кезінде бала қиял көмегімен кез-келген затты, жағдайды ойлай алады, бұл сана дамуының алғашқы материалы. Мектеп жасына дейінгі балаға өз ойын заттан ажырату өте қиын, сондықтан ол басқа нәрсеге қолдау көрсетуі керек, мысалы, жылқыны елестету үшін оған тірек нүктесі сияқты таяқ табу керек. Дегенмен, ойын әрекетінің мотивациясы объективті нәтижеге мүлдем тәуелсіз. Классикалық ойынның негізгі мотиві іс-әрекеттің нәтижесінде емес, процестің өзінде, балаға рахат әкелетін әрекетте жатыр. Балалардың қиялы осы шығармашылық жолды, өзіндік ерекше шындықты, өмір әлемін құруды ынталандыратын ойында туады.

Дамудың алғашқы кезеңдерінде ойын практикалық іс-әрекетке өте жақын. Бала қуыршақты бос қасықпен тамақтандырып жатқанын түсінген кезде, қоршаған заттармен іс-әрекеттің практикалық негізіне қиял қазірдің өзінде қатысады. Ойында балалар бір уақытта драматургтер, декораторлар, актерлер ретінде өнер көрсетеді. Алайда, олар өз дизайнын жасамайды, актер ретінде рөлді орындауға ұзақ уақыт дайындалмайды. Олар қазіргі уақытта өз армандары мен ұмтылыстарын, ойлары мен сезімдерін білдіру арқылы өздері үшін ойнайды. Көбінесе балалар ойынды өздері таңдайды, оны өздері ұйымдастырады. Сондықтан ойын балаларды өз іс-әрекеттері мен ойларын белгілі бір мақсатқа бағындыруға үйретеді, зейінді тәрбиелеуге көмектеседі.

Ойында бала өзін ұжымның мүшесі ретінде сезіне бастайды, жолдастарының әрекеттерін және өзін әділ бағалайды. Тәрбиешінің міндеті - балалардың назарын сезімдер мен іс-әрекеттердің ортақтығын тудыратын мақсаттарға аудару, ойыншылар арасындағы достыққа, әділеттілікке және өзара жауапкершілікке негізделген қатынастарды орнатуға ықпал ету. Мектеп жасына дейінгі баланың іс-әрекетінде келесі ойын түрлері ерекше орын алады:

- шығармашылық ойындар;
- рөлдік ойындар [3].

Осылайша, шығармашылық және рөлдік ойындардың келесі негізгі ерекшеліктері бар:

1. Ережелерді сақтау. Ережелер бала мен тәрбиешінің әрекеттерін реттейді, яғни ережеге бағыну ойынның мәнінен туындайды. Ойында рөлдік мінез-құлық ережелерін игере отырып, бала рөлде жасалған моральдық нормаларды да игереді. Шығармашылық ойын арқылы балалар ересектердің іс-әрекетінің себептері мен мақсаттарын, олардың жұмысына, қоғамдық өмірдегі оқиғаларға, адамдарға, заттарға қатынасын игереді: ойында адамдардың өмір салтына, іс-әрекеттеріне, қоғамдағы мінез-құлық нормалары мен ережелеріне оң көзқарас қалыптасады.

2. Ойындардың әлеуметтік мотиві. Әлеуметтік мотив рөлдік, шығармашылық ойындарға негізделген. Ойын - бұл баланың ересектер әлемінде болу, ересектер арасындағы қарым-қатынас жүйесін түсіну мүмкіндігі. Ойын шыңына жеткенде, баланың көзқарасын ойынмен алмастыру жеткіліксіз болады, нәтижесінде оның мәртебесін өзгерту мотиві пайда болады. Ал оны істей алатын жалғыз мүмкіндік - мектепке бару.

3. Ойын эмоционалды дамуды қамтиды. Баланың ойыны эмоцияларға өте бай. О.А. Саввонова ойынның генезисінің тереңдігінде, оның пайда болуында эмоционалды негіз бар деп санайды [4]. Бала ойынды шындықтан ажыратады, мектеп жасына дейінгі баланың сөйлеуінде «сияқты», «ойнап істедім» және «шын мәнінде» деген сөздер жиі кездеседі. Бірақ соған қарамастан, ойын тәжірибесі әрқашан шынайы. Сондықтан ойын мен ойын «дизайнының» күрделенуімен балалардың сезімдері саналы және күрделі бола бастайды. Ойын баланың тәжірибесін анықтайды және оның сезімдерін қалыптастырады.

4. Ойын барысында баланың интеллектісі дамиды. Шығармашылық ойын идеясының дамуы баланың жалпы психикалық дамуымен, оның қызығушылықтарының қалыптасуымен байланысты. Мектеп жасына дейінгі балалар өмірдің әртүрлі оқиғаларына, ересектердің әртүрлі жұмыстарына қызығушылық танытады. Олар еліктеуге тырысатын сүйікті кітап кейіпкерлерін дамытады. Кейбір ойындар («теңізшілерге», «ұшқыштарға», «ғарышкерлерге») бірнеше апта бойы жалғасып, біртіндеп дамып келеді. Бұл жағдайда бір тақырыптың қайталануы емес, біртіндеп дамуы, ойластырылған сюжетті байыту байқалады. Осының арқасында балалардың ойлауы мен қиялы мақсатты дамиды. Сонымен қатар, мысалы, рөлдік ойын идеясын жүзеге асыру үшін балаға өзіне алынған кейіпкерге сәйкес әрекет етуге көмектесетін белгі мен әртүрлі заттар қажет. Егер қолында қажетті ойыншықтар болмаса, онда балалар бір затты екіншісіне ауыстырып, оған ойдан шығарылған белгілер береді. Балалар неғұрлым үлкен және дамыған болса, соғұрлым олар шындыққа көбірек ұқсастық іздейді.

4. Сөйлеуді дамыту. Бейнені жасауда сөздің рөлі ерекше. Сөз балаға өз ойлары мен сезімдерін ашуға, серіктестердің тәжірибесін түсінуге, олармен өз іс-әрекеттерін үйлестіруге көмектеседі. Фокустың пайда болуы, біріктіру қабілеті сөйлеудің дамуымен, сөздік қолдың артуымен байланысты. Сондықтан сөйлеу мен ойын арасында екі жақты байланыс бар. Бір жағынан, сөйлеу ойында дамиды және белсендіріледі, ал екінші жағынан, ойынның өзі сөйлеу дамуының әсерінен дамиды.

Осылайша, ойын мектеп жасына дейінгі баланың жан-жақты дамуына ықпал ететінін есте ұстаған жөн. 4-5 жастағы балаға ересектермен бірлескен ойын қажет, бұл жастағы балалар өздеріне ұнайтын ертегілер мен мультфильмдердің сюжеттерін ойнай алады. Балалардың ойынын бұзбай бағыттау, ойынның көркемөнерпаздық және шығармашылық сипатын, тәжірибенің жеделдігін, ойынның ақиқатына деген сенімді сақтау маңызды [5]. 4-5 жастағы балалармен ойынау кезінде өзгерістерді енгізу үшін жанама әдістерді қолдану маңызды, мысалы, жетекші сұрақтар, кеңестер, қосымша кейіпкерлер мен рөлдерді қосу.

Мектеп жасына дейінгі баланың назарына тән қасиет оның байқаусыздығы болып саналады, сондықтан зейінді орнықтыру үшін – дидактикалық ойындар қолданылады. Дидактикалық ойын – оқу әрекетінің ерекше түрі болып саналады. Дидактикалық ойында бала жаңа білім алып қана қоймай, оларды қорытындылайды және бекітеді. Дидактикалық ойын - көпжақты, қиын педагогикалық құбылыс, яғни ол:

- ойын әдісі;
- оқыту нысаны;
- тәуелсіз ойын әрекеті;
- баланың жеке басын көпжақты оқытудың құралы.

Әлеуметтік-мәдени факт ретінде дидактикалық ойынның өзіндік тарихы. Дидактикалық ойындарды ересектер баланың қажеттіліктерін, хоббиі мен қабілеттерін ескере отырып дамыту мақсатында қалыптастырды. Балалар ойынның мәнін дайын нұсқада қабылдайды және оны мәдениеттің бір бөлігі ретінде игереді. Дидактикалық ойындарда балалардың алдына белгілі бір міндеттер қойылады, олардың шешімі зейінді, ақыл-ой күшін, ережелерді, әрекеттер тізбегін түсіну және қиындықтарды жеңу қабілетін талап етеді. Осылайша мектепке дейінгі педагогика саласындағы дидактикалық ойындарды үш негізгі түрге бөлуге болады:

- заттармен (ойыншықтармен, табиғи материалдармен) ойындар;
- баспа ойыны;
- сөздік ойындар.

Сонымен, заттармен ойындарда, балалар объектілердің ұқсастығы мен айырмашылығын салыстыруға, анықтауға үйренеді. Бұл ойындардың маңыздылығы - олардың көмегімен балалар объектілердің қасиеттерімен, яғни: түсімен, өлшемімен, формасымен, сапасымен танысады. Баспа ойыны әр түрлі: жұптасқан суреттер, лото, домино және т.б. Оларды пайдалану кезінде шешім табатын әртүрлі және дамытушы тапсырмалар қолданылады. Мұндай ойындағы ең қарапайым тапсырма – әр түрлі суреттердің арасында ең жақын екеуін табу. Сөздік ойындар балалардың сөздері мен іс-әрекеттеріне негізделген. Мұндай ойындарда балалар объектілер туралы қолда бар идеяларға сүйене отырып, олар туралы мәліметтерді тереңдетуге үйренеді, өйткені бұл ойындарда бұрын алған білімдерін жаңа байланыстарда, жаңа жағдайларда қолдану қажет. Балалар басқалардың көмегінсіз әртүрлі ойлау міндеттерін шешеді, объектілерді олардың айрықша қасиеттеріне баса назар аудара отырып көрсетеді, сипаттамаға сәйкес шешеді, ұқсастықтар мен айырмашылықтардың қасиеттерін табады, объектілерді әртүрлі қасиеттерге, белгілерге сәйкес топтастырады және т.б.

Қорытындылай келе, ойын - бұл балалар құрдастарымен алғаш рет қарым-қатынас жасайтын тәуелсіз әрекет, оларды біртұтас мақсат, оған жету үшін бірлескен күш-жігер, ортақ мүдделер мен тәжірибелер біріктіреді. Ойынның педагогикалық мүмкіндіктері, егер ол басқа әрекеттермен органикалық түрде байланысқан болса - артады. Сондықтан ойынды еңбекпен, бейнелеу және сындарлы әрекеттермен байланыстырған жөн. Мұғалім балалардың өмірі мен іс-әрекетін ойын түрінде ұйымдастыра отырып, белсенділік пен бастаманы дәйекті түрде дамытады. Педагогикалық процесте ойынды жан-жақты қолдану оны мектепке дейінгі кезеңдегі тұлғаның дамуының объективті заңдылықтарына сәйкес келтіреді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мейрамов Н.М. Балалардың санасын ойын арқылы дамыту. – Алматы: Талап, 2015. – 213 б.
2. Орынбеков Б.А. Ойын – балалардың өмірінде // Бастапқы педагогика. – 2017. – 2(6). – 80-88.
3. Дильшода Х.У. Роль подвижных игр в развитии мозговой деятельности дошкольников // Academic research in educational sciences. - 2022. - 6. – 79-93.
4. Саввонова О.А. Роль дидактической игры в развитии дошкольников // Приоритетные научные направления: от теории к практике. - 2016. - 25-1. – 242-250.
5. Пуйлова М.А., Овсянникова Ю.С. Роль театрализованных игр в речевом развитии дошкольников // Концепт. - 2017. - 7. – 341-349.